

אחרי-קדושים: תוכחה

ספר המצוות לרמב"ם מצות עשה רה

והמצוה הר"ה היא שצונו להוכיח החוטא או מי שירצה לחטוא ולמנוע אותו ממנו במאמר ותוכחה. ואין ראוי לנו שיאמר אחד ממנו אני לא אחטא ואם יחטא זולתי מה לי, דינו עם אלהיו. זה הפך התורה. אבל אנחנו מצווים שלא נמרה ולא נעזוב זולתנו מאומתנו שימרה ואם השתדל להמרות חייבים אנו להוכיחו ולהשיבו ואעפ"י שלא יצא עליו עדות יחייב עליו דין. והוא אמרו יתעלה (קדושים יט) הוכח תוכיח את עמיתך. ונכנס בציווי הזה שנאשים קצתנו לקצתנו כשיחטא איש ממנו לאיש ולא נטור לו ונחשוב לו עון אבל נצטוינו להוכיחו במאמר עד שלא ישאר דבר בנפש

ספר החינוך פרשת קדושים מצוה רלט

משרשי המצוה, לפי שיש בזה שלום וטובה בין אנשים, כי כשיחטא איש לאיש ויוכיחנו במסתרים, יתנצל לפניו ויקבל התנצלותו וישלם עמו, ואם לא יוכיחנו ישטמנו בלבו ויזיק אליו לפי שעה או לזמן מן הזמנים, כמו שנאמר ברשעים [שמואל ב' י"ג, כ"ב] ולא דבר אבשלום עם אמנון וגו'. וכל דרכי התורה דרכי נועם ונתיבותיה שלום.

תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סה עמוד ב

אמר רבי אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון: כשם שמצוה על אדם לומר דבר הנשמע, כך מצוה על אדם שלא לומר דבר שאינו נשמע. רבי אבא אומר: חובה, שנאמר: דאל תוכח לץ פן ישנאך הוכח לחכם ויאהבך.

חידושי הריטב"א מסכת יבמות דף סה עמוד ב

כך מצוה לא לומר דבר שאינו נשמע. פי' לרבים אבל לחבירו עד הכאה כדאמרינן בערכין (ט"ז ב'), והא דאמרינן בפ' במה בהמה יוצאה (נ"ה א') לוכחינהו מר להני דבי ריש גלותא א"ל לא שמעי מנאי א"ל אפ"ה לוכחינהו, התם כשלא הוכיחם כלל אלא שמכיר בהם שלא ישמעו כי אולי ישמעו ועוד כדי שלא יהא להם פתחון פה, אבל אחר שהוכיחם פעם אחת ולא שמעו ומכיר בהם שלא ישמעו עוד מצוה שלא לומר להם כלום.

שולחן ערוך אורח חיים הלכות יום הכיפורים סימן תרח ס"ב

נשים שאוכלות ושותות * עד שחשכה, והן אינן יודעות שמצוה להוסיף מחול על הקדש, (ג) א אין ב' { ממחין בידן א) כדי שלא תבואו לעשות בזדון. הגה: (ד) וה"ה בכל דבר איסור (ה) אמרינן: מוטב שיהיו שוגגין ולא יהיו מזידין; * ודוקא (ו) שאינו ג' { מפורש בתורה, אע"פ שהוא דאורייתא; * אבל אם ב מפורש בתורה, * (ז) מוחין בידן (ר"ן דביצה ורא"ש בשם העיטור). (ח) ג <ב> ואם ד' { יודע שאין דבריו נשמעין, לא יאמר ברבים להוכיחן, (ט) רק פעם אחת, אבל לא ירבה בתוכחות מאחר שידע שלא ישמעו אליו; אבל ביחיד * (י) חייב להוכיחו * עד שיכנו או (יא) יקללנו. (ר"ן ס"פ הבע"י).

מגן אברהם סימן תרח סק"ג

אם יודע. ודוקא כשברור לו ודוקא כשהחוטא שוגג אבל אם החוטא מזיד נהי דמי שאינו מוכיחו אינו נענש כמותו מ"מ עובר על מ"ע דהוכיח תוכיח וחייב להוכיחו עד שיזנוף בו החוטא, מכאן ואילך אסור להוכיחו שנא' אל תוכח לץ, ובעבירה שבסתר יוכיחנו בסתר ובעבירה שבגלוי יוכיחנו מיד שלא יתחלל ש"ש (סמ"ק סימן קי"ב פסק כמ"ד עד נזיפה ובס"ח סימן תי"ג כתב דוקא איש את אחיו שלבו גס בו אבל אם היה איש אחר שאם יוכיחנו ישנאנו וינקום ממנו אין להוכיחו ע"כ): לעולם ידור במקו' רבו כשמקבל תוכחתו ואם לאו אל ידור מוטב שיהיו שוגגים (ברכות דף ח')

שו"ת מהר"י ווייל סימן קנז

רב טוב לאהו' מהר"ר מיישטרלין י"ץ מה שכתב מר אהא דאמרו רבותי' כל שיש בידו למחות כו' ואינו מוחה שאלת טעמא מאי איך אנו יוצאים ידי חובותינו שאין אנו מוחי? כיון שרבו פרצי עמינו המלעיגין ומלעיבין בתורה ובלומדיה ואינם שומעי' למוכיחי' אם היינו מוחים בידם איכא למיחש לסכנה שהיו עומדי' עלינו על גופינו ועל מאודינו. והא דאמר מי שיש בידו למחות ואינו מוחה כו' היינו היכא דליכא סכנה. וכה"ג אמרינן פרק עשרה יוחסים ובדקו עד לסכנה ופירשו. ומה שכתבת אם חייב אדם להוציא ממון על זה נראה דאינו חייב וראייה מדאמרינן פרק בן סורר דילפינן מלא תעמוד על דם רעך דחייב להציל חבירו ומקשה תלמודא האי מהכא נפקא מהתם נפקא אבידת גופו מניין תלמוד לומר והשבותו לו ומשני אי מהתם ה"א ה"מ בנפשיה אבל למיטרח ואגורי לא קמ"ל. אלמא אי ליכא קרא יתיר' לא הוה אמרינן שמחוייב להוציא ממון אפילו להציל נפש חבירו. וכ"ש הכא גבי עשה דתוכיח דאין חייב להוציא ממון. ועוד מדאיצטריך קרא לכתוב בכל מאודך שחייב אדם למסור כל ממונו בשביל קידוש השם ואם היה חייב להוציא ממון להציל חבירו מן העבירה אם כן כ"ש עצמו ואם כן מאי איצטריך בכל מאודך? ודוחק לומר דהתם איירי דחייב למסור כל ממונו אבל הכא גבי עשה דתוכיח אינו חייב למסור כל ממונו רק מקצת דא"כ מה שיעור יש בדבר? דבשלמא גבי הכאה עד שיכנו כל דהו אין צריך להוכיחו יותר. והא דכתבת על המנהג של תעניות שאין אנו נוהגי' כסדר הגמרא. הנני שולח לך העתקה מהסדר שסידר מורי מהר"י מולין ז"ל כשהתענו ג' ימים וג' לילות ובו תמצא הכל באר הטיב. ועל היפוך שבועה דאורייתא אין בידי קבלה על זה.

רמ"א שולחן ערוך יורה דעה הלכות נידוי וחרם סימן שלד סמ"ח

אף על פי שחייב אדם למחות בעוברי עבירה, וכל מי שאינו מוחה, ובידו למחות, נתפס באותו עון, עב[מכל מקום אין אדם חייב להוציא ממונו על זה. (יט) <כג> }ה{ ולכן נהגו להקל מלמחות בעוברי עבירה, שיש לחוש שיהיו עומדין על גופנו ומאודנו (מהרי"ו סימן קנ"ז).

רמב"ם הלכות דעות פרק ו

הלכה ו

כשיחטא איש לאיש לא ישטמנו וישתוק כמו שנאמר ברשעים ולא דבר אבשלום את אמנון מאומה למרע ועד טוב כי שנא אבשלום את אמנון, אלא מצוה עליו להודיעו ולומר לו למה עשית לי כך וכך ולמה חטאת לי בדבר פלוני, שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, ואם חזר ובקש ממנו למחול לו צריך למחול, ולא יהא המוחל אכזרי שנאמר ויתפלל אברהם אל האלהים.

הלכה ז

הרואה חבירו שחטא או שהלך בדרך לא טובה * מצוה להחזירו למוטב ג ולהודיעו שהוא חוטא על עצמו במעשיו הרעים שנאמר הוכח תוכיח את עמיתך, המוכיח את חבירו בין בדברים שבינו לבינו, בין בדברים שבינו לבין המקום, צריך להוכיחו בינו לבין עצמו, וידבר לו בנחת ובלשון רכה ויודיעו שאינו אומר לו אלא לטובתו להביאו לחיי העולם הבא, אם קיבל ממנו מוטב ואם לאו יוכיחנו פעם שניה ד ושלישית, וכן תמיד חייב אדם להוכיחו עד שיכהו ה החוטא ויאמר לו איני שומע, וכל שאפשר בידו למחות ואינו מוחה הוא נתפש בעון אלו כיון שאפשר לו למחות בהם.

הלכה ח

המוכיח את חבירו תחלה לא ידבר לו קשות עד שיכלימו שנאמר ולא תשא עליו חטא, כך אמרו חכמים יכול אתה מוכיחו ופניו משתנות ת"ל ולא תשא עליו חטא, מכאן שאסור לאדם להכלים את ישראל וכל שכן ברבים, אע"פ שהמכלים את חבירו אינו לוקה עליו עון גדול הוא, כך אמרו חכמים המלביין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעולם הבא, לפיכך צריך אדם להזהר שלא לבייש חבירו ברבים בין קטן בין גדול, ולא יקרא לו בשם שהוא בוש ממנו, ולא יספר לפניו דבר שהוא בוש ממנו, במה דברים אמורים בדברים שבינו אדם לחבירו, אבל בדברי שמים אם לא חזר בו בסתר מכלימין אותו ברבים ומפרסמים חטאו ומחפרים אותו בפניו ומבזין ומקללין אותו עד שיחזור למוטב כמו שעשו כל הנביאים בישראל.

שו"ת מהר"ם שיק אורח חיים סימן שג

ונראה דעלינו מצות תוכחה משום שני טעמים. אחד, משום מצות עשה ד'הוכיח תוכיח'. והשני, משום ערבות שקיבלו ישראל בהר גריזים ובהר עיבל ב'ארור אשר לא יקים את דברי התורה הזאת' [דברים כ"ז כ"ו]. ויש נפקא מינה בשורש שני החיובים, דהנה מצות תוכחה כתב הרמב"ם במנין המצות [מצוה ר"ה] ובהלכות דעות [פרק ו' הלכה ז' ח'] דהוא בנחת ובדברים רכים הנכנסים תוך הלב, בכל פעם בריצוי אחר, ולא ילבין פניו. וכתב בספר התורה והמצוה [ויקרא שם] (והוא פירוש על התורה כהנים מהגאון מלבי"ם) דלשון 'תוכחה' בלשון הקודש כך היא משמעות שלה, בדרך בירור והוכחה בדברים המושכים לבות בני אדם, מדלא כתיב בלשון 'יסר'. ואפילו הכי מצינו דאם לא קיבל ולא שמע בנחת ילבין את פניו וכמו שכתב הרמב"ם שם וכמו שעשו כל הנביאים, וילפינן לה במועד קטן דף ט"ז [ע"א] מנין שמקללין ומורטין שערותיהן ומכים את העובר עבירה, שנאמר 'ואריב עמם ואקללם ואכה מהם אנשים ואמרטם ואשביעם' [נחמיה י"ג כ"ה]. ואין הנביא רשאי לחדש דבר, ועל כרחך גמרא גמיר לה מהלכה למשה מסיני. ואם כן הוא גופיה תקשה למה משמע קרא בהיפך, ובפרט דיש לומר דלשון 'תוכיח' בא למעט דדווקא בדרך תוכחה.

אמנם לפי האמת דהקרא מיירי אפילו תלמיד לרבו, אם כן איצטריך למכתב דווקא בלשון 'תוכחה', וכמו שכתב הריטב"א [בבא מציעא ל"א שם] בדרך כבוד כמו שאמרו [קידושין ל"ב ע"א] 'למדתנו רבנו'. דאפילו בן אינו רשאי

להיות שליח בית דין להכות את אביו כמבואר במכות דף י"ב [ע"א] וכל שכן תלמיד לרבו. ואם כן איכא למימר דבאמת מלשון 'תוכיח' משמע אפילו מאה פעמים ואפילו עד הכאה ובאינו רוצה לשמוע. ואם כן קשה הא בכהאי גוונא אפילו בדרך יסורין ולמה נקט 'תוכיח'. ועל כרחק אמרינן דאפילו תלמיד לרב בכלל, ושם בעינן דווקא בדרך 'תוכחה', ושתי הדרשות עולות בקנה אחד.

ויותר נראה דמשום מצות עשה של תוכחה היה סגי בדברים רכים ורצויים, אבל מצד החיוב השני היינו מכח הערבות, אנו מחוייבים להשתדל למחות בכל האופן שיועיל. ונראה שזה עיקר שקשר וחייב הקב"ה להטיל עלינו הערבות לטובת ישראל ומצד אשר אהב אותם שכל אחד יעורר את חברו לטוב, שראה והביט הקדוש ברוך הוא את כל הדורות וראה שהרשעים יהיו להם לשון מדברת גדולות באמרם שפתינו ומעשינו אתנו, ואין אדון לנו לייסר או לקנוס אותנו, ומה לכם ולנו אם אנו עוברים על התורה, וה' נתן בחירה חפשית לאדם. ולזאת הביא הקב"ה וקשר אותנו בברית הערבות, ולא לאדם לבדו דרכו אלא על כל העדה. ולזאת הרשות והחיוב ניתן להוכיח ברוב כח ועוז בעוברי עבירה להסיר ההיזק מרבים. ולזאת מצות תוכחה שנאמרה קודם שבאנו בברית הערבות בהר גריזים, נאמרה המצות עשה בלשון 'תוכחה', אבל לאחר שקבלנו הערבות, נהי שבתחילה [המצוה למחות בדברים רכים] נשאר החיוב עלינו כאשר קבלנו מן הנביאים להוכיחם אף בדרך כפייה ונידוי כפי האפשר באופן המועיל. וגם זה בכלל המצות עשה של 'תוכחה' שגם זה בירור הדבר שמברר לו שהחטא רבים יפגיע, והחיוב לסלק הנזק בכל אופן שאפשר, ומי יעז פניו לומר שהחיוב עלינו לשתוק ולהיות כאיש נדהם וכאלם לא יפתח פיו בראותינו סכנה לנפשינו. וזהו 'הוכח תוכיח את עמיתך' ולזאת החיוב עלינו למחות בעוברי עבירה בכל אופן שאפשר.

שו"ת הרשב"א חלק ה סימן רלח

וזה מה שהשבתי לחכם ר' יעקב בן הכסף בעל ישיבה בטולטולה על הנהגת המדינה זו ויסור העוברים. דע כי לשון רכה תשבור גרם ולעולם כל מישר ומישר ופנה דרך לפני העם להסיר המכשלה את העם צריך לעלות מן הקלה אל החמורה. ואין נוטלין כל החבלה ביחד ואחר כוונת הלב הדברים אמורים. כבר ידעת מ"ש בנזיר (דף כג:) גדולה עבירה לשמה ממצוה שלא לשמה. וכבר הראו לנו מועצות ודעת במה שהזכירו בפ"ק דע"ז (דף טז) גבי של בית רבי שהיה מקריב לבית קיסר שור פיטם ביום אידם חיסר ד' רבוון. שלא יהיו מקריבין אותו יום אלא למחר. חיסר ד' רבוון שלא מקריבין אותו כל עיקר. ואמרו ר' למעקר מילתא בעי ועקרי אותה פורתא פורתא. הנה זאת שמענה ואתה דע לך עוד כי אי אפשר לנהוג בכל האנשים במדה אחת. וזכור נא ענין דוד אדונינו מלכינו אשר נהג להעלים עינו מיואב ושמעזי ואע"פ שהיו בני מות. והטענה שאמר כי היום ידעתי שאני מלך על ישראל. כי לכל זמן מזומן והעלמת עין מן העובר לעתים מצוה והכל לפי צורך השעה. והחכם מעלים עיין לעתים בקלות. ואני רואה שצריך שיתחזק ענין התקנות בתחילה ולא יכנס במחלוקת

ביאור הלכה סימן תרח

אבל אם מפורש בתורה וכו' - דבר זה הוא מדברי העיטור והעתיקו הרא"ש ור"ן וכ"כ הרשב"א והמאירי בחידושיהם על ביצה דף ל' ודע דלכאורה יש להקשות ע"ז מסוגיא דשבת דף נ"ה דשם עברו על דבר המפורש בתורה דכתיב הנאנחים והנאנקים על כל התועבות וגו' ואפ"ה משמע בגמרא דאם היה ברור שלא ישמעו לא היו נענשים אלא די"ל דזהו רק לענין עונש אבל לענין מ"ע דהוכחה מחויב בכל גיוני וכן הוא באמת דעת הר"א ממיץ המובא בסמ"ג וסמ"ק והעתיקים המ"א. והסמ"ג בעצמו משמע שם דהוא סובר דהיכא שברור לו שלא יקבל אינו מחויב להוכיחו וכן משמע לכאורה מדברי התוספות שם בשבת דף נ"ה ד"ה אע"ג וכו' אלא דאפשר לדחות דענינא דריש גלותא לא הוי בדבר המפורש בתורה ולכן אם היה ברור לר' סימון שלא ישמעו לו לא היה מחויב להוכיחו אמנם מהגר"א מוכח דדעת התוספות להקל ברבים כדעת הסמ"ג. ודע דמסתברא דמה שפסק הרמ"א דבדבר המפורש בתורה חייב למחות דוקא שהוא באקראי אבל אלו הפורקי עול לגמרי כגון מחלל שבת בפרהסיא או אוכל נבילות להכעיס כבר יצא מכלל עמיתך ואינו מחויב להוכיחו וכן איתא בתנא דא"ר פי"ח הוכח תוכיח את עמיתך ועמיתך שהוא אוהבך ושהוא עמך בתורה

ומצות אתה חייב להוכיח אותו אבל לרשע שהוא שונאך אין אתה חייב להוכיח אותו והעתיק זה הגר"א בקיצור באדרת אליהו ע"ש ולענין אוכל נבילות לתיאבון או מחלל שבת שלא בפרהסיא יש לעיין בדבר: